

НАЦИОНАЛНА УСТАНОВА
ЗАВОД ЗА ЗАШТИТА НА СПОМЕНИЦИТЕ
НА КУЛТУРАТА И МУЗЕЈ – БИТОЛА

ЗБОРНИК НА ТРУДОВИ

БИТОЛА

2016

ЗБОРНИК НА ТРУДОВИ НА Н.У. ЗАВОД ЗА ЗАШТИТА НА
СПОМЕНИЦИТЕ НА КУЛТУРАТА И МУЗЕЈ – БИТОЛА

Претседател на редакциски одбор:
Александар Литовски

Членови на редакциски одбор:
Зоран Алтипармаков
Викторија Момева Алтипармаковска
Ристо Палигора

Технички секретар: Владо Ѓоревски

Лектор: Каљопи Лутовска
Печати: Херакли Битола

CIP - Каталогизација во публикација
Национална и универзитетска библиотека "Св. Климент Охридски", Скопје

930.85(497.7)(082)

ЗБОРНИК на трудови. 19 / [уредник Александар Литовски]. - Битола :
НУ Завод и Музеј Битола, 2016. - 200 стр. ; 21 см

Фусноти кон текстот

ISBN 978-608-4754-09-1

а) Македонија - Културна историја - Зборници
COBISS.MK-ID 101849354

Содржина:

Д-р Александар Литовски, Ставовите на Ренос Михалеас за македонското национално прашање во 1944 година.....7-15

Д-р Роберто Трајковски, Активностите за формирање на 21. планинска дивизија СС „Скендербег“ според документацијата од архивата на „Волфганг Воперсал“.....17-28

Д-р Лидија Ѓурковска, Габриела Топузовска, Трговско-индустриската комора во Скопје во периодот меѓу двете светски војни..... 29-39

Д-р Александар Симоновски, Народноослободителните одбори во административната единица Битолска околија (1945) 41-46

Рубинчо Белчевски, Монументален меморијален комплекс „Парк на Револуцијата“-Прилеп - Алеја на Народните херои - Могила на Непобедените - Споменик Жена - борец.....47-57

Д-р Катерина Мирчевска, Љубица Јанчева, Скопскиот земјотрес низ страниците на весникот „Нова Македонија“: помошта на Битола за Скопје.....59- 66

М-р Стојанче Костов, Фолклорниот фестивал Илинденски денови низ видеата на американскиот фолклорист Роберт Хенри Либман.....67-73

Д-р Мери Стојанова, Обреден циклус на празнување за Ѓурѓовден во Преспа..... 75-83

Горан Василевски, „Тајане Бојане имам брат Свети Јоване“..... 85-93

Бранко Ѓорѓиев, Тајната патна мрежа на Македонската револуционерна организација во Струмица и Струмичко..... 95-105

Илија Ристески, Руралната градителска традиција од прилепскиот крај во контекст на класичната архитектура и култура - низ историската ретроспектива и сегашност..... 107- 120.

Душко Темелкоски, Гробници издлабени во карпа на локалитетот „Сурун“ кај Горно Село..... 121-130

М-р Оливера Макриевова, Јовица Богоев, Применетата техника и технологија кај историските слоеви на ѕидното сликарство во џамиите Исхак Челеби и Гази Хајдар Кади од XVI век во Битола..... 131-145

Владо Ѓорески, Ликовното творештво на Стојан Апчевски....147-175

Биљана Темелкоска, Издавачката дејност на НУ Завод и музеј - Прилеп..... 177-188.

Почитувани читатели!
Почитувани колеги!

Повторно, по деветнаесетти пат, пред вас се наоѓа новиот број на „Зборникот на трудови“ на Националната установа Завод за заштита на спомениците на културата и музеј - Битола. Ова наше стручно и научно списание со долга традиција ви презентира изворни материјали или нови сознанија, кои се научно и стручно валидни и издржани и кои ќе придонесат за подобро разбирање на некои сегменти од областите на кои се однесуваат.

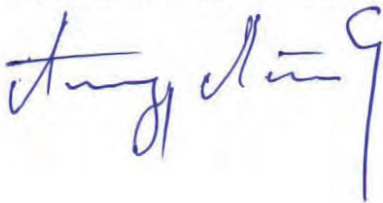
Во овој број, поместени се петнаесет прилози од разни стручни области и од колеги и колешки вработени во разни научни и стручни институции на Република Македонија. Сите прилози кои пристигнаа беа рецензирани пред да се објават во „Зборникот на трудови“ од компетентни стручни лица.

Во овој осумаесетти број во нашето списание поместуваме еден in memoriam за наш прерано починат колега.

И во оваа прилика, како и неколкупати претходно, повторно се обраќаме до сите колеги од сродните стручни институции, а и до сите научни работници во Република Македонија кои работат на теми кои се од сферата на заштитата и презентацијата на движното и недвижното културно наследство, како и од музеологијата, етнологијата, фолклористиката, историјата, археологијата, историјата на уметноста, во иднина слободно да се пријават со свои научни и стручни трудови и да ја збогатат содржината на нашиот „Зборник на трудови“. Секако, Редакцискиот одбор, а пред сè претседателот и техничкиот секретар, стојат на располагање во текот на целата година со цел да разјаснат евентуални нејаснотии и да ги прифатат испратените стручни трудови.

Претседател на Редакцискиот одбор

д-р Александар Литовски

Директор

Зоран Алтипармаков

Александар ЛИТОВСКИ,¹

СТАВОВИТЕ НА РЕНОС МИХАЛЕАС ЗА МАКЕДОНСКОТО НАЦИОНАЛНО ПРАШАЊЕ ВО 1944 ГОДИНА

Анстракт: Во текстот се разгледуваат ставовите на грчкиот комунистички раководител Ренос Михалеас за македонското национално прашање во втората половина на 1944 г. и преку тоа се прави обид да се дојде до појасна слика за ставовите и односот на КПГ, ЕАМ и ЕЛАС кон македонскиот народ од Егејскиот дел на Македонија и кон неговата антифашистичка вооружена борба.

Клучни зборови: Ренос Михалеас, Комунистичка партија на Грција, македонско национално прашање, антифашистичка борба во Егејскиот дел на Македонија.

Развојот на ставовите и односот на Комунистичка партија на Грција (КПГ) кон македонското национално прашање во периодот на Втората светска војна воопшто не бил праволиниски и еднонасочен. КПГ во тој период формално се држела до предвоениот општ став за „рамноправност на малцинствата“ и на моменти го признавала македонскиот национален индивидуалитет, а на моменти калкулирала со македонското национално прашање, па декларирала постоење на „славофони Грци“, зборувала и се застапувала за заштита на грчките национални интереси и за непроменливост на грчките државни граници.²

Приближувањето на крајот на окупацијата и преговорите на Националноослободителниот фронт на Грција (ЕАМ) со ривалските десничарски движења на отпор во Грција, придонеле во 1944 г. КПГ да започне да води поголема грижа за политичките аспекти на антифашистичката борба предводена од неа. Тоа значело ставање на поголем

¹ Александар Литовски, доктор по историски науки, кустос-советник во НУ Завод за заштита на спомениците на културата и музеј-Битола; адреса на живеење: ул. Иван Милутиновиќ бр. 68/14 Битола, e-mail: acelitobitola@gmail.com.

² Иако и во тоа на моменти имало отстапување, па на пример, „Прогласот на Окружниот комитет на КПГ за Костурско“ од 13 ноември 1944 година помеѓу останатото пишувал: „...Слободни се и Словеномакедонците да зборуваат за својот мајчин јазик, да ги изнесуваат своите гледишта, рамноправно со Грците да учествуваат во политичкиот живот и во движењето на нашата земја. Рамноправноста од друга страна го отовра патот за самоопределување, согласно со Атланската повелба.“ КПГ и македонското национално прашање 1918-1974, Скопје, 1982 (Понатаму само: КПГ и македонското национално прашање...), док. 136, 316.

акцент на „државните“ политики, а избегнување на цврсто придржување кон некои принципиелни ставови околу отворените национални прашања.

Ставовите на КПГ за македонското национално прашање во втората половина на 1944 г. може појасно да се согледаат ако се стават во корелација со ставовите кои за тоа прашање ги застапувал Ренос Михалеас, а се изнесени во неговите писма до Главниот штаб на НОВ и ПОМ, до Леонидас Стрингос кој бил секретар на Македонското биро (МБ) на КПГ, до Групата дивизии на Грчката народноослободителна војска (ЕЛАС) за Македонија, до Илија Димовски-Гоце, до Добривоје Радосављевиќ-Орце и до Светозар Вукмановиќ-Темпо. Повеќето од овие писма на Ренос Михалеас биле пишувани во есента 1944 г., а она до Темпо на 20 февруари 1945 г.³

Инаку од достапните биографски податоци за Ренос Михалеас се знае дека тој бил долгогодишен член на КПГ, а од пред Втората светска војна имал и раководни функции. Од тој предвоен период често бил затворан и физички малтретиран од грчката полиција. Окупацијата на земјата ја дочекал во затвор, од каде што успеал да побегне во почетокот на 1944 г. Набрзо потоа заминал во партизани и бил поставен за секретар на партиската организација во IX дивизија на ЕЛАС и член на Второто политичко биро во оваа борбена единица. Во тоа својство од пролетта до зимата 1944 г. се занимавал со македонското национално прашање во Егејскиот дел на Македонија.⁴

Во јануари 1944 г. се одржал Десетиот пленум на Централниот комитет на КПГ, на кој било утврдено дека борбата што ја води грчкото ослободително движење има за цел „воспоставување на интегритетот на Грција и стратегиско обезбедување на нејзините граници од секаква нова опасност...“⁵ За македонското национално прашање не бил заземен став, но во дискусијата на Јанис Звөгос, со позитивен тон се зборувало за нова Југославија и се истакнувало и дека „новата југословенска влада“ конституирана со АВНОЈ „се базира на братската соработка на српската, хрватската, словенечката и македонската нација...“⁶

На првото заседание на Националниот совет на Грција (ПЕЕА) од мај 1943 г. бил усвоен програмски документ во кој националното прашање не фигурирало,⁷ меѓутоа на 16 мај 1944 г., истиот Национален совет прокламирал јавен „Поздрав до народот во Македонија и Тракија“, во кој

³ Објавени во зборниците со документи: „КПГ и македонското национално прашање 1918-1974, Скопје, 1982“ и „Егејска Македонија во НОБ 1945, том II, Скопје, 1973.

⁴ Ташко Мамуровски, Паскал Митревски и неговото време 1912-1978), Скопје, 1992, 38.

⁵ Лазар Поплазаров, Комунистичката партија на Македонија и народноослободителната борба на македонскиот народ од Егејскиот дел на Македонија, Зборник: Основањето и развојот на Комунистичката партија на Македонија, Скопје, 1980, кн. 2, 733.

⁶ Ристо Кирјазовски, Κομμουνιστική Ελιθεώρηση (Комунистички преглед) за НОВ на Југославија и за маршал Тито во 1944, списание „Гласник на ИНИ“, XXIV/2, Скопје, 1980, 165-172.

⁷ Георги Даскалов, Участиа на Българите в Егейска Македонија 1936-1946, София, 1999, 565-566.

зборувало за „чистиот грчки бит“ на овие територии, што ги правело „неразделни делови на Грција.“⁸ Иако Македонците воопшто ги немало во прокламациите на грчкото ослободително движење во тој период, сепак практично се признавал одделниот национален индивидуалитет преку дејствувањето на Словеномакедонскиот народноослободителен фронт (СНОФ) во рамките на ЕАМ. Ваквата ситуација се одржала до кон крајот на април 1944 г., кога започнале да се преземаат чекори за укинување на СНОФ, преку вклучување на неговите структури во ЕАМ. Заради таквиот однос, на 16 мај 1944 г. група од 30 Македонци, борци од ПО „Вичо“ се одвоиле и преминале во Вардарскиот дел.⁹

Токму во овој период, во период на заострување на односите и отворен судир меѓу грчките и македонските комунисти во рамки на КПГ, ЕАМ и ЕЛАС во Егејскиот дел на Македонија се вклучил со своето дејствување Ренос Михалеас. Во таква ситуација, тој тргнувајќи од чисто принципиелни и интернационалистичко-комунистички позиции се обидел да ги отстрани несогласувањата и недоразбирањата и да ја унапреди антифашистичката борба во Егејскиот дел на Македонија.

Со активноста на Ренос Михалеас и неговите разговори и преговори со раководството на антифашистичкото движење во Вардарскиот дел на Македонија, особено со Добривое Радосављевиќ-Орце, отворениот судир бил прекинат, кон средината на јуни 1944 г., со постигнување на компромис. Со тој договор, одделените македонски борци се враќале во ЕЛАС, а таму требало да се формираат одделни македонски партизански единици.¹⁰ Врз основа на овој договор, кон крајот на јуни 1944 г. на теренот на Костурско пристигнале Петар Богданов-Кочко и Киро Георгиевски-Дејан, кои заедно со Ренос Михалеас одржале низа митинзи низ македонските села, каде се

⁸ Егејска Македонија во НОБ 1944-1945, т. I, Скопје, 1971, док. 104, 117.

⁹ Наум Пејов, Прилози за односот на раководителите на КПГ по македонското национално прашање, Скопје, 1953, 37.; Егејска Македонија во НОБ 1944-1945, т. I, док. 112, 127. Заради недефинираниот однос на КПГ кон македонскиот национален индивидуалитет, Лазо Дамовски Ошенски во писмо од 24 јануари 1944 г., упатено до Бирото на КПГ за Западна Македонија укажал: „не сме Грци, туку славјаномакедонска нација, со различни идеали.“ Укажал и дека КПГ со својот став за „полна рамноправност во условите на народна република“ т. е. во една демократска повоена Грција, не ги задоволува стремежите и идеалите на Македонците. Затоа и препорачал на КПГ „што поскоро сериозно да ја проучи сегашната состојба и да даде праведно решение на славјаномакедонското прашање“. Егејска Македонија во НОБ 1944-1945, т. I, док. 3, 8.

¹⁰ На 17 јуни 1944 г. Добривое Радосављевиќ-Орце издал „Упатство“ насловено како: „До сите политички работници во единиците на НОБ на Македонија, кои поминуваат преку грчка територија“, во кое фигурирал ставот оти Македонците од Егејскиот дел треба да се насочуваат кон вклучување во антифашистичката вооружена борба водена од ЕЛАС. Државен архив на Република Македонија (понатаму: ДАРМ), фонд Главен Штаб на НОБ и ПОМ, к. 36, бр. 1520.

зборувало во духот на зацврстување на македонската национална свест и заедничката борба меѓу македонскиот и грчкиот народ.¹¹

На 13 август 1944 г. за да ја разјасни ситуацијата со македонските партизански единици и за да ги објасни своите позиции во преговорите со Добриное Расосављевиќ и претставниците на Централниот комитет на КПМ и Главниот штаб на Народноослободителната војска и партизанските одреди на Македонија (НОВ и ПОМ), Ренос Михалеас напишал писмо до секретарот на МБ на КПГ, Леонидас Стрингос во кое, помеѓу останатите ставови, се велело: „Со организирана работа ќе се подготват кадри за борбата, за што, според моето мислење, има услови, бидејќи има многу добри момчиња. Од друга страна, од самата борба ќе израснат нови одбрани, примерни партизани. Инаку да постапиме не е можно, бидејќи нема да успееме. Историјата ни припаѓа нам. Тоа го знаеме. Но, настаните трчаат, треба да сме во тек со нив. Да ги следиме. Без да станеме опашка, спрема народот треба да бидеме внимателни, цврсто да го водиме во борбата, да го организираме, а истовремено да ги елиминираме отпадоците, изродите кај него... Не ја анализираме и популаризираме нашироко паролата за национална рамноправност. Не ја направиме Атланската повелба сопственост и придобивка од народната борба. Титова Македонија, која за нив претставува татковина, а страв и трепет за реакцијата и фашизмот... На тој начин дури и пошироко, подлабоко и поцврсто ќе му ја покажеме силната врска и влијанието на 21¹² со Илинден и тогаш Македонецот ќе може да ја сфати нашата парола за национална рамноправност.“¹³

Меѓутоа, наспроти напорите на Ренос Михалеас и македонското антифашистичко движење од Вардарскиот дел, по одржувањето на 26 август 1944 г. на Вонредниот проширен пленум на Обласниот комитет на КПГ за Македонија на кој било одобрено прифаќањето на Либанскиот договор, КПГ решила да се прекине со регрутација на Македонците од Егејскиот дел во единиците на ЕЛАС и да не дозволи формирање на нивни покрупни воени единици.¹⁴ Тоа било директно редуцирање на учеството на Македонците во антифашистичката борба и загрозување на нивните национални права. Тоа било и директно анулирање на активностите на Ренос Михалеас на тој план. Таквата политика, набрзо ќе се одрази во насока на повторно одделување на

¹¹ Исто, бр. 1169. Петар Богданов-Кочко и Киро Георгиевски-Дејан биле истакнати раководители на Комунистичката партија на Македонија (КПМ) и на македонското антифашистичко движење од Вардарскиот дел на Македонија.

¹² Се однесува на грчкото востание од 1821 година против Турците.

¹³ КПГ и македонското национално прашање..., док. 90, 226-230

¹⁴ Таканаречениот „Либански договор“ бил потпишан во близина на Бејрут на 20 мај 1944 г. Со него се вршело обединување на антифашистичките сили во Грција во единствен фронт и се планирало создавање на влада на национално единство. Иако претставниците на КПГ и ЕАМ ја прифатиле спогодбата, раководството на грчкото движење на отпорот одбило да ја ратификува се до август 1944 г. Ристо Кирјазовски, НОФ и другите организации на Македонците од Егејска Македонија (1945-1949), Скопје, 1985, 61.; Христо Андоновски, Македонците под Грција во борбата проти фашизмот (1940-1944), Скопје, 1968, 152.

македонските партизански единици од составот во ЕЛАС, нивно преминување во Вардарскиот дел и стагнација на вооружената антифашистичка борба кај македонското население во завршните операции за протерување на германските окупаторски војски.

Во таква ситуација Ренос Михалеас упорно настојувал да им објасни на грчките раководители дека политиката кон националното прашање мора да биде поставена на принципиелни основи. Затоа тој велел: „Националното прашање е вулкан што треба да ги осветлува народите. Нека се тресат тираните. Нив ќе ги изгори како и секоја друга рака што сака да го затвор“... Придобивка на денешната борба е Атланската повелба...¹⁵ За него било неправилно КПГ „да го забранува гласот на еден народ кој се бори и чие место среде сите народи е добиено со неговата борба против заедничкиот непријател - Германците; народ кој се бори за докрајчување, уништување на соработниците на Германците...“.¹⁶

Околу националното прашање во Егејскиот дел на Македонија и грешките на КПГ и останатите политички сили од Грција на тој план, Ренос Михалеас укажувал: „Овде треба да признаеме дека грчката мизерија и кратковидноста што се јавуваат при новогрчките владини манифестации, им помогнаа на бугарските асимилаторски напори да задушат секаков идеал кај овој народ. И можат да се сретнат, за жал, не мал број луѓе кои ги изопачуваат фактите и тврдат дека се работи за „Бугари“, навреда што ја поднесува овој народ поради лукавоста и немањето чувство во грчката држава како за болката на овој народ, така и за историјата.“¹⁷

Грешната политика кон македонското национално прашање Ренос Михалеас, делумно ја припишувал на опортунизмот кој, според него, бил широко разгранет во повисоките раководства на КПГ. Тој на Светозар Вукмановиќ-Темпо му објаснувал дека со неговите ставови околу македонските национални права и македонските партизански единици во Егејскиот дел се согласувле мнозинството од локалните партиски кадри и членови на Македонското биро на КПГ, но дека заради опортунизмот „не смеат да ја кажат вистината, а и она што го веруваат, пред Македонското биро, пред Алекос¹⁸ и на тој начин одат против вистината, стануваат органи на тврдоглавиот Алекос.“¹⁹

Нему му било јасно дека националната рамноправност не се постигнува само како барање на „словеномакедонскиот народ, туку како цел на народната борба за уништување на германската окупација и нејзините причини.“²⁰ Затоа, дури и во ситуација кога КПГ се ориентирала преку Спогодбата во Казерта на директна соработка со десничарските

¹⁵ КПГ и македонското национално прашање..., док. 135, 308.

¹⁶ КПГ и македонското национално прашање..., док. 135, 308.

¹⁷ Исто.

¹⁸ Се однесува на секретарот на МБ на КПГ Леонидас Стрингос-Алекос.

¹⁹ Егејска Македонија во НОБ 1945, Скопје, 1973, том II, док. 5, 13.

²⁰ КПГ и македонското национално прашање..., док. 135, 308.

антиокупаторски движења поддржувани од Велика Британија,²¹ тој на повисоките инстанци во КПГ им објаснувал: „Го следев овој пат таму затоа што верував дека во едно сенародно востание и напад врз непријателот добива авторитет и ЕЛАС, ја добива довербата на народот и навистина се зајакнуваат и поврзуваат нашите политички организации. Не се уплашив од самокритиката пред народот. Секој друг пат би бил антинароден, антисојузнички, а пред сè антигрчки. Ако таму ги објаснувавме целите на денешната војна, на сојузничките спогодби, ако бевме цврсти во нашата политика, во единството на грчкиот и словеномакедонскиот народ, ако укажувавме на заедничката активност, ако работевме добро среде народните организации, ако бевме решителни во заклучоците и констатациите, ако бевме будни, а пред сè ако водевме правилна политика за издигнувањето и поставувањето на кадрите, тоа подрачје денес би било најверното на грчката борба на таа територија.²²

Во анализата на македонското национално прашање Ренос Михалеас ги користел и историските сознанија, односно искуствата од минатото, па објаснувал дека: „Знаеме добро за злочеста на Балканот, наместо да го остават овој народ братски да го гради својот живот со другите народи на Балканот, крај своето национално огниште, организаторите на големосрпскиот, големобугарскиот и големогрчкиот шовинизам го распарчија, а тоа стана постојана и трајна причина за војна. Тоа исто така стана постојана причина за постојаните судири меѓу трите злосторници, поради грешката за која плаќаат трите народи со жртвата - словеномакедонскиот народ, а од друга страна еден перманентен напор на жртвата за да ја зачува својата национална свест, бидејќи војната и судирите меѓу трите големи не се ограничуваа само на окупирањето, туку навлегуваа и идеолошки и политички и кај едниот и кај другите делови со цел да постигнат изродување на неговата национална свест. Со нивното проучување ќе видиме колку појави на грцизирање, бугаризирање или србизирање имаме што се должат на економскиот и политичкиот притисок, што значи изопачен пат за создавање на национална свест.²³

Ставовите на Ренос Михалеас наидуваат на негативен прием и осуда од Алексос Леонидас-Стрингос, кој бил секретар на МБ на КПГ во Солун. Исто така, од локалното раководство на КПГ во Костурско, Ренос Михалеас

²¹ За таа Спогодба поопширно во: Документационо одделение на ИНИ, Стефанос Сарафис, ЕЛАС, Атина, 1946, СЛ. IV 204, 412-413. За нејзиното влијание врз односите помеѓу КПГ, КПЈ, КПМ и македонските партизани од Егејскиот дел на Македонија, во: Александар Литовски, Соработката на националноослободителните движења од Вардарскиот, Егејскиот и Пиринскиот дел на Македонија во Втората светска војна (1941-1944), Битола, 2012, 181-197.

²² КПГ и македонското национално прашање..., док. 135, 313.

²³ Исто, 307.

константно бил обвинуван дека работи самоволно и спротивно на ставовите на КПГ по македонското национално прашање.²⁴

Сепак, без разлика на негативниот прием на неговите ставови, без разлика на негативниот однос што кон него лично се развивал во КПГ и ЕЛАС, Ренос Михалеас поаѓајќи од историските согледувања тврдел дека „обединувањето на словеномакедонскиот народ може да воскресне само од гробовите на големосрбите, големогрците и големобугарите. Кој од овие три народи ќе го придобие крај себе со рамноправност словенамакедонскиот народ, значи дека е ослободен од секаква фашистичко-плутократска зависност. Така, моментот на добивање рамноправност на овој народ ќе значи и ќе се означи од слободата на трите народи што го имаат поделено меѓу себе и тој момент ќе биде и доказ за грчката слобода, длабока и темелна. Словеномакедонскиот народ денес не може, освен да стане камен темелник на единството на Балканот, заменувајќи го проклетството на расцепот што до денес нè следи и што глупаво, за жал, уште го чуваме.“²⁵

Дури, Ренос Михалеас, доста идеалистички на едно место во своето писмо до Добривое Радосављевиќ-Орце, декларирал: „...тврдо сум убеден дека најмалку што требаше да сториме, ако успеевме, тоа беше да ги претвориме сите наши борци во македонофили од типот на гркофилите од 1821 година, а многу наши учени - во Бајрони на Македонија, а не да имаме уште нејаснотии околу ова прашање и да продолжуваме да говориме за Грци и Бугари на Балканот и за револуционерното движење во Русија. Можевме, кака што велиме, да ја продолжуваме 1821 и на тој начин да го оживотвориме и унапредиме балканскиот сон на Ригас, кого и самата буржоазија го смета за национален херој, кому му е подигната биста пред Универзитетот во Атина.“²⁶ Затоа тој на штабот на Македонските дивизии на ЕЛАС се обидува да напишано да им ја објасни македонската борба за национални права од минатото и во суперлативи да им ја претстави НОВЈ и новата Југославија на чело со Јосип Броз-Тито. Затоа им укажувал дека веќе е формирана македонска држава во Вардарскиот дел на Македонија и дека „тоа е една стварност, пред која да ги затвориме очите значи да се

²⁴ Така на пример Андонис Андонопулос, секретар на Окружниот комитет на КПГ за Костурско на Македонското биро на КПГ и во јуни и во октомври 1944 г. му пишувал дека Ренос ги поддржува македонските барања, дека ги зема во заштита македонските партизани кои се отцепија од ЕЛАС и дека јавно ја „напаѓа линијата на Партијата“ по „македонското прашање“ во врска со „словеномакедонската бригада и дивизија“ и со тоа прави „несвесно провокации.“ КПГ и македонското национално прашање..., док. 131, 301.; Егејска Македонија во антифашистичката војна 1 јануари - 31 август 1944 година, Скопје, 1987, т. VII, книга 2, док. 127, 246-248.

²⁵ КПГ и македонското национално прашање..., док. 135, 307.

²⁶ Исто, док. 127, 292. Фактички Ренос Михалеас тука се повикувал на националноослободителните традиции на Грците во XVIII и XIX век во кои активни учесници биле Ригас Велестинлис (Ригас од Фере) и англискиот поет Џорџ Гордон Бајрон кој учествувал во грчкото востание од 1821 г. против Турците.

направиме слепи и да го изопачиме животот, а тоа не е во интерес на мирот и братството на Балканот и во светот.²⁷

Во овој балкански контекст, односно во корелација со актуелните случувања на Балканот во Втората светска војна, Ренос Михалеас го поставувал и националното прашање на Македонците од Егејскиот дел, па заклучувал: „Макар што грчката атмосфера ја заматува пропагандата, што е злостор спрема нашиот народ и спрема другите народи, макар што постојат спорови на измачените со исти маки од северните соседи, денес, сакале ние или не, пред светот се раѓа македонската држава, народна држава, за чие создавање многу нежни и јуначки срца престанаа да бијат во градите на своите јунаци, но за нас отчукуваат нови тонови поради што се поставува и задача пред секој чесен човек, на Словеномакедонците да им дадеме права соодветни на грчката стварност.“²⁸

Како што може да се забележи ставовите на Ренос Михалеас за македонското национално прашање се специфични и како такви се во колизија со ставовите на КПГ. Имено, неговите ставови за македонското национално прашање во пролетта до есента 1944 г., се движат помеѓу принципиелното поставување кое значи признавање на посебниот национален индивидуалитет и признавање на националните права што од тоа произлегуваат и, од друга страна, реалните политички констелации на теренот на Егејскиот дел на Македонија и Грција, но и внатре во КПГ, ЕАМ и ЕЛАС. Во секој случај, неговата активност на планот на унапредување и зголемување на антифашистичката борба на Македонците од Костурско и Леринско, како и неговите писма до разни засегнати страни со оваа проблематика, придонесуваа, македонските раководители од Вардарскиот и Егејскиот дел на Македонија подобро да можат да ги согледаат погрешните и непринципиелни ставови на КПГ и грчкото ослободително движење и да преземаат соодветни чекори во насока на извојување на подобри позиции за македонските партизани и македонскиот народ во Егејскиот дел на Македонија. Самиот Ренос Михалеас заради своето залагање за македонски национални права и македонски партизански единици, бил со недоверба гледан од Македонското биро на КПГ и високите воени раководители од Групата дивизии на ЕЛАС за Македонија, но и од локалните партиски раководители во Костурско и Леринско.

²⁷ КПГ и македонското национално прашање..., док. 135, 306.

²⁸ КПГ и македонското национално прашање 1918-1974, Скопје, 1982, док. 135, 308.

Литература:

Андоновски Христо, Македонците под Грција во борбата против фашизмот (1940-1944), Скопје, 1968.

Даскалов Георги, Учество на Българите в Егейска Македонија 1936-1946, Софија, 1999.

Државен архив на Република Македонија (понатаму: ДАРМ), фонд Главен Штаб на НОВ и ПОМ, к. 36.

Документационо одделение на ИНИ, Стефанос Сарафис, ЕЛАС, Атина, 1946, СЛ. IV 204.

Егейска Македонија во антифашистичката војна 1 јануари - 31 август 1944 година, т. VII, книга 2, Скопје, 1987.

Егейска Македонија во НОБ 1944-1945, т. I, Скопје, 1971.

Егейска Македонија во НОБ 1945, том II, Скопје, 1973.

Кирјазовски Ристо, Κομμουνιστική Έπιθεώρηση (Комунистички преглед) за НОВ на Југославија и за маршал Тито во 1944, списание „Гласник на ИНИ“, XXIV/2, Скопје, 1980.

Кирјазовски Ристо, НОФ и другите организации на Македонците од Егейска Македонија (1945-1949), Скопје, 1985.

КПП и македонското национално прашање 1918-1974, Скопје, 1982.

Литовски Александар, Соработката на националноослободителните движења од Вардарскиот, Егејскиот и Пиринскиот дел на Македонија во Втората светска војна (1941-1944), Битола, 2012.

Мамуровски Ташко, Паскал Митревски и неговото време 1912-1978), Скопје, 1992.

Пејов Наум, Прилози за односот на раководителите на КПП по македонското национално прашање, Скопје, 1953.

Поплазаров Лазар, Комунистичката партија на Македонија и народноослободителната борба на македонскиот народ од Егејскиот дел на Македонија, Зборник: Основањето и развојот на Комунистичката партија на Македонија, Скопје, 1980, кн. 2.

Резиме:

Ставовите на Ренос Михалеас за македонското национално прашање се разликуваат од ставовите на КПГ. Неговите ставови за македонското национално прашање се принципиелни, што значи признавање на посебниот национален индивидуалитет и признавање на националните права што од тоа произлегуваат. КПГ, ЕАМ и ЕЛАС во својата политика кон ова прашање поаѓале од дневнополитичките потреби и затоа заземале неконсеквентни ставови и променлив практичен однос кон вклучувањето на Македонците од Егејскиот дел во антифашистичката борба. Ренос Михалеас заради своето залагање за македонски национални права и македонски партизански единици, бил со недоверба гледан од раководството на антифашистичкото движење во Грција.